

**HAEC SUNT PEREGRINATIONES
TERRE SANCTE DE JEROSOLIM
– PRZEWODNIK PO ZIEMI ŚWIĘTEJ
POCHODZĄCY Z XIV-WIECZNEGO RĘKOPISU¹**

Choć pierwotnemu chrześcijaństwu obce było pojęcie miejsc świętych, to w miarę upływu czasu wśród wyznawców Chrystusa utrwaliło się przekonanie o sakralnym charakterze niektórych miejsc. Mieszkańcy łacińskiej Europy w okresie pełnego i późnego średniowiecza słowa *Terra Sancta*, jakimi określano znane z *Biblii* obszary Palestyny, Syrii i Egiptu, rozumieli bardzo dosłownie. Dlatego też wielkie zainteresowanie budziły wówczas opisy Ziemi Świętej. Początkowo były to głównie relacje z peregrynacji, które pozostawiali po sobie pobożni (i jednocześnie potrafiący pisać!) wędrowcy. W XIII, XIV i XV w. ogromną popularnością cieszyły się tzw. przewodniki po Ziemi Świętej². Były to, często bardzo lakoniczne, wykazy świątyń, relikwii i innego rodzaju pamiątek, które można odwiedzić i zobaczyć w Syrii, Palestynie i Egipcie. W niektórych z tych

¹ Dziękuję Władzom Biblioteki Bodlejańskiej w Oxfordzie za udzielenie zgody na publikację transkrypcji tekstu przewodnika. I am indebted to The Bodleian Library for permission to publish transcription of the manuscript of this guide-book. Prace nad tym artykułem przebiegały znacznie sprawniej dzięki stypendium z Rektorskiego Funduszu Stypendialnego na rok akademicki 2004/2005.

² J. Brefeld, *A Guidebook for the Jerusalem Pilgrimage in the Late Middle Ages: A Case for Computer Aided Textual Criticism*, Verloren 1994, *passim.*; M.L. Colker, *A Medieval Pilgrim's Guide*, [w:] Ch. Henderson Jr. (red.), *Classical, Medieval and Renaissance Studies in Honor of Berthold Louis Ullman*, Roma 1964, s. 93-99; E. Delaruelle, *Deux guides de Terre Sainte aux XIVe et XVe siècles*, [w:] E. Delaruelle (red.), *La piété populaire au moyen âge*, Torino 1975.

tekstów miejsca święte wyliczone zostały w kolejności, w jakiej rzeczywiście mogły przebiegać trasy wędrówek pątników³. Autorzy przewodników patrzyli na Ziemię Świętą przez pryzmat wydarzeń biblijnych oraz historii znanych z apokryfów, stąd rzadko można w nich znaleźć informacje dotyczące historii pozabiblijnej czy aktualnej sytuacji społecznej i religijnej. Próżno szukać w nich także precyzyjnych wiadomości o odległościach, warunkach podróżowania, mieszkańcach czy środowisku geograficznym Ziemi Świętej. Równie mało precyzyjne są informacje o wyliczonych świątyniach czy relikwiach. Opisy kościołów rzadko wykraczają poza ogólne stwierdzenie *ecclesia pulchra* względnie *pulcherrima*. Charakterystycznym sposobem „opisywania” czy raczej identyfikowania poszczególnych miejsc świętych było przywoływanie wydarzeń biblijnych, które się tam rozegrały. Zdarzało się, że cytowano przy tym, często go skracając, odnośny fragment *Pisma*. Od połowy XIV stulecia w przewodnikach pojawiły się wykazy odpustów, które można było uzyskać odwiedzając poszczególne miejsca święte⁴. W niektórych zamieszczano także teksty modlitw przewidzianych do odmawiania w nawiedzanych sanktuariach⁵. Lakoniczność opisów i oderwanie od współczesnych realiów sprawiły, że przewodniki te były w znacznym stopniu ponadczasowe, a teksty stworzone w XIII i XIV w. przepisywano i przedrukowywano w kolejnych stuleciach⁶. W bibliotekach i archiwach niemal całej Europy znajdują się obecnie liczne kopie takich przewodników⁷. Większość z nich powstała w kręgu franciszkanów, którzy od lat 30. XIV stulecia byli jedynymi łańskimi duchownymi stale obecnymi w Ziemi Świętej⁸.

³ W. Mruk, *Czternastowieczne przewodniki po Ziemi Świętej związane ze środowiskiem franciszkanów*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Historyczne, (128) 2001, s. 51-52.

⁴ Często poprzedzało je zdanie, że zostały one przyznane przez papieża Sylwestra I na prośbę cesarza Konstantyna i św. Heleny; zob. np. *Ordo processionis in ecclesia Sancti Sepulchri quando adsunt peregrini*; por. M. de Castro, OFM, *Dos itinerarios de Tierra Santa de los siglos XIV y XV*, Hispania Sacra, Revista de historia ecclesiastica, 10 (1957), s. 18; *Peregrinationes tocius Terre Sancte*, [w:] G. Golubovich (red.), *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa et dell'oriente francescano*, t. V, Quaracchi 1927, s. 350. Zdanie to w większości przewodników było niemal identyczne, więcej o tym tzw. „zdanium Sylwestrowym” i jego odmianach pisała J. Brefeld, *A Guidebook*, *op. cit.*, s. 61.

⁵ *Peregrinationes Terrae Sanctae*, Oxford, Bodleian Library, sygn. Canon. Misc. 528, fol. 199v-202r (dalej, Canon. Misc. 528); *Processionale Jerosolymitanum*, [w:] G. Golubovich (red.), *Biblioteca*, *op. cit.*, s. 357-360; *Processionale Terrae Sanctae*, *ibidem*, s. 365-367; *Peregrinationes, Processiones et Preces in Terra Sancta*, *ibidem*, s. 368; *Ordo processionis in ecclesia sancti Sepulchri quando adsunt peregrini*, por. M. de Castro, OFM, *Dos itinerarios*, *op. cit.*, s. 9-18.

⁶ Były one podstawą m.in. przewodników drukowanych w Wenecji w XV stuleciu, a wzbudzały pewne zainteresowanie jeszcze w XVIII stuleciu. W. Mruk, *Czternastowieczne przewodniki*, *op. cit.*, s. 53-56.

⁷ Teksty tego typu znajdują się m.in. w Londynie, Oxfordzie, Dublinie, Paryżu, Rzymie, Wiedniu, Awinionie, Asyżu i wielu innych miejscach, patrz R. Röhrich, *Bibliotheca Geographica Palaestinae. Chronologisches Verzeichniss der auf die Geographie des heiligen Landes bezüglichen Literatur von 333 bis 1878*, Berlin 1890, s. 96-102.

Większość znanych nam obecnie rękopiśmiennych przewodników zachowana jest w kodeksach o znacznych rozmiarach i różnorodnej tematyce, co pozwala przypuszczać, że z rękopisów tych nie korzystali wędrujący pątnicy. Znanych jest jednak kilka egzemplarzy o „kieszonkowych” rozmiarach, które z powodzeniem mogły służyć podczas peregrynacji⁹. Niewielkie rozmiary mają także najstarsze drukowane egzemplarze przewodników¹⁰.

W Bibliotece Bodlejańskiej w Oxfordzie przechowywany jest manuskrypt o sygnaturze Rawlinson A. 273 zawierający, wśród różnorodnych utworów, tekst publikowanego poniżej przewodnika. Choć sam kodeks datowano na XIV stulecie, to tekst przewodnika jest zapewne kopią dzieła starszego. Przemawia za tym między innymi brak najdrobniejszych choćby wzmianek o odpustach, które można było uzyskać za odwiedzenie sanktuariów w Ziemi Świętej. Absolutna większość tekstów, powstałych po powrocie franciszkanów do Jerozolimy w latach 30. XIV w., podaje takie informacje. Ich rozpowszechnianie było jednym ze sposobów propagowania idei pielgrzymowania do Jerozolimy. Nawet teksty wcześniejsze bywały uzupełniane przez XIV-wiecznych kopistów listami indulgencji¹¹. Za faktem sporego dystansu czasowego dzielącego moment powstania pierwotnego tekstu oraz jego skopiowania w przechowywanym w Oxfordzie rękopisie przemawiają również błędy, które wkraśli się do tekstu. Spora ich liczba, zwłaszcza tych merytorycznych – np. wspomnianie Kafarnaum przy opisie Góry Oliwnej i Betanii czy umieszczanie miejsca spotkania Chrystusa z uczniami udającymi się do Emaus pomiędzy Górą Oliwną a Betanią – świadczy o tym, że skryba nie tylko sam nigdy nie był w Jerozolimie, ale także o tym, że dysponował kopią skażoną wieloma poważnymi błędami. Zapewne więc pierwotny tekst był może nawet wielokrotnie i przy tym niestarannie kopiowany.

⁸ S. De Sandoli, *The Peaceful Liberation of the Holy Places in the XIV Century*, *Studia Orientalia Christiana*, Monographie, 3 (1990), s. 20, 37-38; G. Odoardi, *La custodia francescana di Terra Santa nel VI centenario della sua costituzione (1341-1942)*, *Miscellanea Francescana*, 118 (1946), s. 17; A. Arce, *De origine Custodiae Terrae sanctae*, [w:] *Miscelânea de Terra Santa*, t. III, 1975, s. 77, 79-80; B. Collin, *Le problème juridique des lieux-saints*, Paris 1956, s. 17, 23; J. Moorman, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968, s. 227; F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929, s. 443; A. Couret, *Les légendes du Saint Sépulcre*, Paris 1894, s. 115.

⁹ Canon. Misc. 528, fol. 199v-202r; *Loca peregrinationis terre sancte*, Oxford, Bodleian Library, sygn. Rawlinson C. 958, fol. 1r-15v, (dalej Rawlinson C. 958); R. Pernoud, *Un guide du pèlerin de Terre sainte au XVe siècle, Cahiers D'histoire et de bibliographie*, t. I, Paris 1940; M. De Castro, *Dos itineraries*, *op. cit.*, s. 443, *Processionale Jerosolymitanum*, [w:] G. Golubovich (red.), *Biblioteca*, *op. cit.*, s. 356.

¹⁰ J. Brefeld, *A Guidebook*, *op. cit.*, s. 122.

¹¹ D.E. Amort, *De origine, progressu, valore, ac fructu indulgentiarum. Nec non de dispositionibus ad eas lucrandas requisitis, accurata notitia historica, dogmatica, polemica, critica*, Augsburg 1725, s. 217; J. Sumption, *Pilgrimage. An Image of Medieval Religion*, London 1975, s. 141; W. Mruk, *Pielgrzymowanie do Ziemi Świętej w drugiej połowie XIV wieku*, Kraków 2001, s. 37-39.

Prawdopodobnie tym można wytłumaczyć nie tylko „nieściśłości” geograficzne i merytoryczne, ale również liczne inne błędy¹². Nie sposób również wykluczyć, że skryba po prostu nie potrafił poprawnie odczytać tekstu, który kopiował. Pojawienie się w tekście nazwy Ager Damascenus na określenie położonego w pobliżu Hebronu miejsca, gdzie miał być stworzony Adam pozwala przypuszczać, że pierwotny tekst mógł powstać w XIII stuleciu, jako że właśnie wtedy, m.in. za sprawą dzieła Burcharda z Góry Syjon, nazwa ta rozpowszechniła się w opisach Ziemi Świętej¹³.

W publikowanym tekście opisane zostały głównie miejsca święte znajdujące się w Jerozolimie i jej najbliższej okolicy. Podobnie jak w innych tego typu opisach znajdziemy tu zarówno miejsca wspominane w *Biblii*, jak i te znane z tradycji i apokryfów¹⁴. Szczególnie wiele z nich dotyczy życia Matki Bożej od jej narodzin aż do wniebowzięcia. Jest to niewątpliwie odbicie rozwijającego się kultu maryjnego, który potrzebował pożywki w postaci materialnych pamiątek po Matce Zbawiciela. Miejsca święte poza Jerozolimą zostały wyliczone w sposób dość chaotyczny, co zdaje się potwierdzać wyżej wspomnianą tezę, że skryba nie tylko sam nie odwiedził Ziemi Świętej ale kopiował tekst mocno skażony błędami.

Znakomita większość spośród około osiemdziesięciu wyliczonych w tekście miejsc świętych i pamiątek związana jest z wydarzeniami opisanymi w *Nowym Testamencie*, zaledwie dziesięć upamiętnia wydarzenia *Starego Testamentu*. W przewodniku przywołane zostały tylko dwa zdarzenia z czasów późniejszych niż dzieje biblijne. Wspomniano w nim pamiątki po pobycie św. Hieronima w Betlejem oraz miejsce zidentyfikowania przez św. Helenę drzewa krzyża¹⁵.

Tekst przewodnika zajmuje ok. dwie i pół strony (fol. 87v-89r) kodeksu o wymiarach ok. 14x37 cm. Niestety, górne części kart zostały poważnie uszko-

¹² Dla przykładu przy opisie miejsca, w którym nastąpiło zesłanie Ducha Świętego, dowiadujemy się, że apostołowie znajdowali się w *signaculum* – słowo to oznacza pieczęć lub znak. W pierwotnym tekście zapewne w tym miejscu znajdowało się słowo *cenaculum* oznaczające izbę znajdującą się na górze, często izbę biesiadną. Słowa tego używano także w znaczeniu Wieczernik.

¹³ Burchardus de Monte Sion, *Descriptio Terrae Sanctae*, wyd. J.C.M. Laurent, *Peregrinatores medii aevi quatuor*, Lipsiae 1864, s. 81.

¹⁴ Mamy tu więc wspomniane w wielu ówczesnych opisach miejsca znalezienia czaszki Adama, miejsce wskazanego przez Jezusa środka świata, miejsca związane z dziejami drzewa, z którego sporządzono krzyż Chrystusa, miejsce stworzenia Adama i wiele innych.

¹⁵ Sokrates Scholastyk opisał w swej *Historii Kościoła* historię rozpoznania drzewa krzyża Chrystusa, które miało uzdrowić ciężko chorą kobietę z Konstantynopola. Zob. Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, [w:] *Do Ziemi Świętej. Najstarsze opisy pielgrzymek do Ziemi Świętej (IV-VIII w.)*, wybór, wstęp, wprowadzenie i opracowanie P. Iwaszkiewicz, Kraków 1996, s. 69-70. Opowieść ta została w kolejnych stuleciach przekształcona i autorzy pełnego średniowiecza pisali z pełnym przekonaniem już o wskrzeszeniu zmarłej kobiety lub zmarłego mężczyzny. Obszerniej o tej i innych historiach kształtujących obraz Ziemi świętej w oczach *XIV-wiecznych pielgrzymów jest mowa w pracy W. Mruk, Pielgrzymowanie, op. cit.*, s. 113-153.

dzone, stąd ok. 12 wersów na każdej stronie jest niekompletnych i nie w pełni czytelnych. Tekst nie jest iluminowany, jedynie tytuł i kończące go słowa *Expli-cunt peregrinationes* zostały wyróżnione większym rozmiarem liter. Przygotowując tekst przewodnika do publikacji zachowano oryginalną (mimo licznych błędów) pisownię. Podobieństwo publikowanego tekstu do wielu innych lepiej zachowanych tego typu przewodników pozwoliło na podjęcie próby uzupełnienia w przypisach najbardziej zniszczonych, a przez to niezrozumiałych fragmentów opisu Ziemi Świętej. Decydując się na dokonanie tłumaczenia postanowiono dostosować przekład do zasad języka polskiego kosztem jego zgodności z ła-cińskim oryginałem.

(fol. 87v) Haec sunt peregrinationes
Terre Sancte de Jerosolim.

(fol. 88r) In illa terra sunt ista loca
scilicet Mons Calvarie ubi Christus
crucifixus fuit.

Monumentum ubi fuit sepultus.

Golgatha ubi capud Ade fuit inven-
tus.

(...) altare ubi pars columpne ad quam
Christus fuit alligatus.

Locus ubi crux Christi fuerat inventa
a sancta Elena.

Locus ubi Joseph ab Aramathia et Ni-
chodemus laverunt cor[pus Chisti].

Locus ubi mater Christi stabat iuxta
cruce[m] filii sui (...).

Locus ubi omnes noti Ihesu stabant
(...) longe cum ara(...).

Locus ubi Christus signavit medium
mundi.

Turris David in eundo versus montem
Syon iuxta viam.

Ecclesia Armorum ubi sanctus Jacobus
fuerat decapitatus.

In monte Syon primo est capella Sancti
Salvatoris que fuit quondam domus
Anne socii Cayphe ubi Christus
fuit flagellatus a derentus per totam
noctem. Et ibi Petrus negavit Christum
suum redemptorem. Et ibi est alia

Oto są pielgrzymki w Ziemi Świętej
Jerozolimskiej.

W ziemi tej są takie miejsca, jak Góra
Kalwaria, gdzie Chrystus został
ukrzyżowany

Grób, gdzie został pochowany

Golgota, gdzie znaleziono czaszkę
Adama.

(..) ołtarzu, gdzie część kolumny do
której Chrystus był przywiązany

Miejsce, w którym krzyż Chrystusa został
odnaleziony przez świętą Helenę.

Miejsce, gdzie Józef z Arymatei
i Nikodem myli ciało Chrystusa

Miejsce w którym Matka Chrystusa
stała pod krzyżem swego syna

Miejsce gdzie wszyscy bliscy Jezusa
stali (...) długo z (...).

Miejsce w którym Jezus wskazał śro-
dek świata.

Wieża Dawidowa, w pobliżu drogi na
Górę Syjon.

Kościół Ormian, gdzie święty Jakub
został ścięty.

Na górze Syjon najpierw jest kaplica
Świętego Zbawiciela, która była niegdyś
domem Annasza, teścia Kajfasza, gdzie
Chrystus był biczowany i zatrzymany
przez całą noc. I tam Piotr zaparł się
Chrystusa, swego odkupiciela. I jest

pars columpne ad quam Christus fuit ligatus.

Et ubi est ille lapis magnus ad modum altaris qui fuit super positus monumento Christi. Ubi postea sancta est capella et ibi sancta Maria decessit. Et est prope lapis rubeus ibi qui fuit portatus de monte Synai per angelorum ad beatam Mariam. Super quem beatus Johannes Evangelista solitus erat celebrare missas in honore beate Virginis. Et ibi prope est cella in qua habitabat beata Maria per plurimos annos post ascensionem Domini.

Item postea est signaculum¹ in quo Sanctus Spiritus descendit super apostolos. Et sub illo est aliud ubi Christus cenavit cum apostolis et lavit pedes eorum. Et ibi apparuit beatis apostolis post resurrectionem. et ostendit vulneorum suorum cicatrices sancto Thome de India.

Deinde est sepulcrum David et locus ubi fecit VII psalmos penitenciales. Et ultimo est sepulcrum sancti Stephani. Et postea est locus ubi judei occurrebant apostolis portantibus corpus beate Marie

Quorum unus manum apposuit ad feretrum et statim arruit.

Et ad preces beati Petri curatus fuit.

Deinde est capella sancti Petri que vocatur Gallicantus in qua post triam negacionem flevit amare.

Deinde ibitis ad Acheldema (...) ad agrum sanguinum ubi Christus fuit emptus per XXX argenteis² et ibi sunt ossa Machabeorum et alia corpora

tam inna część kolumny, do której Chrystus był przywiązany.

I jest tam ów duży kamień, na wzór ołtarza, którzy był położony na grobie Chrystusa. Dalej jest święta kaplica w miejscu gdzie zasnęła święta Maria. I jest w pobliżu czerwony kamień, który został przyniesiony świętej Marii z Góry Synaj przez anioły. Na nim święty Jan Ewangelista zwykł odprawiać msze ku czci świętej Dziewicy. I tam w pobliżu jest izdebka, w której mieszkała święta Maria przez wiele lat po wniebowstąpieniu Pana.

Następnie jest izba w której Duch Święty zstąpił na apostołów. Pod nią zaś jest inne miejsce, gdzie Chrystus wieszczował z apostołami i mył im nogi. I tam też ukazał się świętym apostołom po zmartwychwstaniu i pokazał swoje rany świętemu Tomaszowi z Indii.

Następnie grób Dawida i miejsce, w którym ułożył VII psalmów pokutnych. Na koniec jest grób świętego Szczepana. Dalej jest miejsce, w którym żydzi rzucili się na apostołów niosących ciało świętej Marii.

Jeden z nich wyciągnął rękę do katafalku i został sparaliżowany.

I za sprawą modlitwy świętego Piotra został uzdrowiony.

Następnie jest kaplica św. Piotra, którą nazywają Gallicantus, w której po trzecim zaparciu się gorzko płakał.

Następnie idzie się do Hakeldemach (...) do pola krwi, gdzie Chrystus został kupiony za 30 srebrników i tam są kości Machabeuszy i inne ciała świętych i

¹ Oczywiście, nie *signaculum a cenaculum*.

sanctorum et sepultura peregrinorum. Et ibi subtus est spelunca in qua sedebant apostoli et de ibi abscondebant prae iudeis. Et composuerunt ibi Credo in Deum etc.

Deinde revertite ad anathoria³ Syloe ubi ceacus natus fuerat curatus. Et ibi est fons de quo sancta Maria lavit corpus suum et panniculos filii sui.

Deinde ascende ad montem oliveti et ibi est ecclesia de qua Christus ascendit in celum. Et iuxta ca(...) est sepulcrum sancte Marie Egypciace. Parum inferius fecit Christus orationem dominicam id est Pater noster etc. Et prope iuxta cisternam oravit Christus quando sudavit sudorem sanguineum pro timore mortis sue future

Item ad aquilonem Montis Oliveti est locus qui dicitur Galilea ubi Christus apparuit XI apostolis et Marie Magdalie et ibi eis predic(fol.89v)avit post resurrectionem. Et ibi Maria Magdal fecit penitenciam (...) stetit Christus quando vidit civitatem et flevit super illam. De (...) de maledixit Sodomam et Gomoram propter peccata⁴.

(...) descendentes ad Valle Iosaphat inventis primo de (...) ubi Christus (...) oravit (...) et iuxta viam ascende (...) Oliveti est locus ubi Christus subcubuit post resurrectionem (...) rupem.

(...) iuxta vallem est locus ubi sancta Maria dedit cingulum (...) Thome

grobry pielgrzymów. I tam poniżej jest grota, w której siedzieli apostołowie i ukrywali się z powodu żydów. I ułożyli tutaj *Wierzę w Boga* itd

Następnie powróć do sadzawki Syloe, gdzie ślepy od urodzenia został uzdrowiony. I tam jest źródło w którym myła się święta Maria i prała pieluszki swego syna

Następnie wejdź na Górę Oliwną i jest tam kościół, z którego Chrystus wstąpił do nieba. Zaś w pobliżu (...) jest grób świętej Marii Egipcjanki. Niedaleko poniżej Chrystus ułożył Modlitwę Pańską czyli Ojciec nasz etc. I niedaleko przy cysternie modlił się Chrystus kiedy pocił się krwawym potem ze strachu przed swą przyszłą śmiercią

Dalej na północ od Góry Oliwnej jest miejsce zwane Galilea gdzie Chrystus ukazał się 11 apostołom i Marii Magdalenie i tam ich nauczał po zmartwychwstaniu. I tam Maria Magdalena pokutowała (...) stał Chrystus gdy patrzył na miasto i płakał nad nim (...) przeklął Sodomę i Gomorę z powodu grzechów.

(...) schodząc do Doliny Jozafata znajdujecie najpierw (...) gdzie Chrystus (...) i w pobliżu drogi wchodzącej (...) Oliwną jest miejsce gdzie Chrystus przebywał po zmartwychwstaniu (...) skały.

(...) obok doliny jest miejsce gdzie Maria dała pasek (...) Tomaszowi

² Wg przekazu biblijnego Pole Krwi zostało kupione za Judaszowe srebrniki, a nie było miejscem gdzie „Chrystus został kupiony”.

³ Powinno być natatoria czyli „sadzawka, basen” a nie *anathoria*.

⁴ Wspominanie Sodomy i Gomory w miejscu, w którym Jezus zapłakał nad losem Jerozolimy (*Dominus Flevit*) jest innowacją niespotykaną w innych XIV-wiecznych przewodnikach.

de India in assumptione sua. Et ibi (...)ortum est locus (...) qui vocatus campus floridus parum de loco ubi Judas osculatus fuit Ihesum.

Item in Valle Iosaphat est capella sancte Marie et sepulcrum eius et iuxta eam est spelunca in qua Christus erat cum apostolis quando fuit captus. Et ibi apper impressio digitorum eius in rupe.

Inde transibitis torrentem Cedron et ascendetis ad Portas Aureas per quas Christus intravit in die ramispalmarum. Et infra illas portas est Templum Domini et Templum Salomonis.

Item in reversione ante portam civitatis est locus ubi beatus Stephanus fuit lapidatus et lapis super quem positus fuit.

Et mittendo civitatem invenietis ecclesiam sanctorum Joachim et Anne ubi fuit nata beata Maria et ibi prope est arbor que plantata erat tempore sue nativitatis.

Item iuxta est aquatica⁵ piscina ubi Christus curavit languidos.

Et ultra aliqantulum est locus ubi sancta Maria obviavit Christo ferenti crucem et cecidit quasi mortua pro dolore. Vocatus ille locus Sancta Maria de Passione. Et ibi prope est domus Symonis leprosi ubi Christus dimisit peccata Marie Magdal.

Item postea est quadrivium ubi sancta Elena posuit crucem Domini super quendam mortuum et revixit.

Item a Ierosolim usque ad Bethleem sunt tria miliaria. Et ibi est locus ubi Christus natus est et presepe ubi fuit

z Indii przy swym wniebowzięciu. I tam (...) ogrodu jest miejsce (...) zwane pole kwitnące niedaleko od miejsca gdzie Judasz pocałował Jezusa

Następnie w Dolinie Jozafata jest kaplica świętej Marii i jej grób i przy niej jest grotta, w której Chrystus przebywał z apostołami, gdy został pojmany. I tu widać odcisk jego palców w skale.

Tam przechodziecie potok Cedron i zbliżacie się do Bramy Złotej, przez którą Chrystus wszedł w Niedzielę Palmową. Za tą bramą jest Świątynia Pańska i Świątynia Salomona.

Na powrót przed bramę miasta jest miejsce, gdzie święty Szczepan został ukamienowany i jest kamień, na którym go złożono.

Opuszczając miasto znajdujecie kościół świętych Joachima i Anny, gdzie urodziła się święta Maria i tam obok jest drzewo zasadzone w czasie jej narodzenia.

Stamtąd niedaleko jest sadzawka Owcza, gdzie Chrystus uzdrowił chorych.

I dalej nieco jest miejsce, gdzie święta Maria wyszła naprzeciw Chrystusa niosącego krzyż i upadła jak martwa z żalu. Nazywane jest to miejsce *Sancta Maria de Passione*. I tu w pobliżu jest dom Szymona trędowatego, gdzie Chrystus odpuścił grzechy Marii Magdalenie.

Następnie jest także rozdroże, gdzie święta Helena położyła krzyż Pana ponad pewnym zmarłym i ożył.

Z Jerozolimy do Betlejem są trzy mile. I tam jest miejsce gdzie Chrystus narodził się i żłób, gdzie był położony.

⁵ Oczywiście *Probatica piscina* (J 5,2), a nie *aquatica piscina*. W Biblii Tysiąclecia przetłumaczono to jako sadzawka Owcza (Betesda).

positus In claustrum tri(...) est sepulcrum sancti Jeronimi qui fuit translatus apud Romam. Item in medio vie inter Ierosolimam et Bethleem est puteus Joseph ubi posuerunt eum fratres sui. Et postea vendiderunt eum in Egyptum. Et ibi dormitabant tres magi orientales. Et prope extra viam est sepulcrum sancte Racheel. Et parum extra villam de Bethleem est ecclesia sancti Nicholai ubi sancta Maria stilabat lac suum super terram.

Item a Bethleem versus orientem ad unum miliario est locus ubi angelus apparuit pastoribus. Item a Ierosolim versus orientem est Bethania ad unam leucam ubi est sepulcrum de quo Christus resuscitavit Lazarum. Et rupis super quem stetit Christus quando occirebat ei Martha et dixit Domine si fuisses hic etc.⁶

Item est ibi ecclesia cum tore que fuit domus Marthe ubi ministravit.

Item inter Montem Oliveti et Bethaniam est locus ubi dominus Christus apparuit discipulis (...)ntibus in Emaus. Item in Capharnaum et Stariot fuit Judas suspensus⁷. Item a Bethania in Jericho sunt VII leuce. A Jericho usque ad Jordanem flu(fo). 89r)vium sunt II leuce et ibi fuit Christus baptizatus a Johanem Baptiste.

Et ibi prope est ecclesia sancti Johannis ubi (...) transito Jordan(..) posuerunt XII lapides quas extraxerunt de alveo Jordani (...)⁸.

W klasztorze (...) jest grób świętego Hieronima, który został przeniesiony do Rzymu. Także w połowie drogi między Jerozolimą i Betlejem jest studnia Józefa, w której umieścili go bracia. A później sprzedali go do Egiptu. I tam spali trzej mędrcy ze Wschodu. I w pobliżu, obok drogi jest grób świętej Racheli. I niedaleko za miastem Betlejem jest kościół świętego Mikołaja, gdzie krople mleka świętej Marii skapnęły na ziemię.

Także o jedną milę na wschód od Betlejem jest miejsce, gdzie anioł ukazał się pasterzom. Podobnie jedną milę od Jerozolimy na Wschód jest Betania gdzie jest grób, z którego Chrystus wskrzesił Łazarza. I jest kamień, na którym stał Chrystus, gdy podbiegła do niego Marta mówiąc, Panie jeśli byś tu był itd.

Podobnie jest tam kościół z wieżą, który był domem Marty, gdzie usługiwała

Podobnie między Górą Oliwną a Betanią jest miejsce, gdzie Chrystus Pan ukazał się uczniom udającym się do Emaus. Podobnie w Kafarnaum i Stariot Judasz się powiesił. Podobnie z Betanii do Jerycha jest 7 mil. Z Jerycha nad Jordan są 2 mile i tam Chrystus był ochrzczony przez Jana Chrzciciela.

I tam w pobliżu jest kościół świętego Jana, gdzie (...) przejściu Jordanu (...) złożyli 12 kamieni, które wydobyli z Jordanu (...).

⁶ *Domine si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus*, - Panie, gdybyś tu był, mój brat by nie umarł J 11,21

⁷ Umieszczanie miejsca samobójczej śmierci Judasza w Kafarnaum i wspomnianie o enigmatycznym miejscu Stariot jest przykładem błędów, jakie popełnił kopista. Wg. większości ówczesnych opisów Ziemi Świętej Judasz Iskariota powiesił się w pobliżu Jerozolimy, na wschód od miasta.

Item a Jericho ad unam leucam est locus qui (...) Quarentena ubi Christus ieiunavit et fuit temptatus a (...).

Item ad pedem illius montis est aqua q(...) Eliseus dulc(...)⁹.

Item a Jerusalem versus occidentem parum extra villam in qua(...) sunt multa ossa innocentium.

Item de illo loco usque occidentem ad unam leucam est (...) Sancte Crucis et locus ubi lignum crucis fuit positum (...)¹⁰.

Item de illo loco usque occidentem ad aliam leucam est locus (...) natus fuit (...) in montem (...)¹¹.

Item a Jericho ad VIII leucas est Ebron et est ibi spelunca duplex in qua sepulta sunt Adam, Abraham, Jacob et Joseph cum uxoribus suis scilicet Eva Sarra et Rebecca.

Item in Ebron est Ager Damascenus. Et est ibi locus in quo Adam fuit formatus. Item ibi prope est quedam cavities in qua latitavit Adam per C annos dolens post morte Abel.

Explicunt peregrinationes.

Podobnie jedną milę od Jerycha jest miejsce, które (...) Quarentena (...) gdzie Chrystus pościł i był kuszony przez (...).

Także u stóp tej góry jest źródło wody którą Elizeusz słod{...}.

Podobnie z Jerozolimy na zachód niedaleko za miastem w którym (...) są liczne kości niewiniątek.

Podobnie z tego miejsca o jedną milę na zachód jest (...) Świętego Krzyża i miejsce, gdzie drzewo krzyża było (...).

Podobnie z tego miejsca na zachód o kolejną milę jest miejsce (...) urodził się. (...) górze (...).

Także 8 mil od Jerycha jest Hebron i jest tam grota podwójna, gdzie pochowani są Adam, Abrahama, Jakub i Józef z żonami swoimi, to jest Ewą, Sarą i Rebeką.

Podobnie w Hebronie jest Pole Damasceńskie. I jest tam miejsce, gdzie Adam został stworzony. Dalej w pobliżu jest pewna jama, w której ukrywał się Adam przez 100 lat cierpiąc po śmierci Abela.

Kończą się pielgrzymki.

⁸ We fragmencie tym jest mowa o 12 kamieniach, które Izraelici wydobyli z dna Jordanu (Joz 4, 3-9) i które pokazywano średniowiecznym pątnikom.

⁹ W średniowiecznych opisach powtarza się zdanie, że Elizeusz uczynił wodę słodką, podczas gdy przekaz biblijny mówi o tym, iż przestała ona być „niezdrowa”, 2 Kr 2, 19-22.

¹⁰ W tym fragmencie tekstu zapewne była mowa o wskazywanym na terenie gruzińskiego klasztoru Świętego Krzyża miejscu, gdzie miało rosnąć drzewo, z którego wykonano krzyż Chrystusa.

¹¹ Ten natomiast fragment poświęcony był zapewne miejscu narodzin Jana Chrzciciela i miejscu jego ukrycia przed żołnierzami Heroda.

**HAEC SUNT PEREGRINATIONES TERRE SANCTE DE JEROSOLIM.
A GUIDEBOOK OF THE HOLY LAND IN A 14TH CENTURY MANUSCRIPT¹**

SUMMARY

The Bodleian Library holds a manuscript referenced as Rawlinson A 273 containing a collection of texts including a guidebook of the Holy Land. The text describes major sacred sites in Jerusalem and its near vicinity. Although the piece itself is dated to the 14th century, the actual text is presumably a copy of an earlier work.

The guidebook contains roughly two and a half page (fol. 87v-89r) in a volume measuring ca. 14x37 cm. Sadly, the tops of the pages are seriously damaged making nearly 12 rows on each page incomplete and not fully intelligible. The text is not illuminated and only the title and the final words *Explicunt peregrinationes* are set in a larger size letters. The published transcription retains the original spelling, despite its numerous errors. Similarities between the discussed text and many far better preserved pieces of the kind have provided an opportunity to recreate, in footnotes, the missing/incomplete lines of text to make some of the Holy Land's descriptions clearer.

Translated by Paweł Pilch

¹ I am indebted to The Bodleian Library for their permission to publish a transcription of the manuscript of this guide-book.

